

SLÆDESPORTET

Nr. 58

Maj 2024

20. årgang

Tirsk. august 1928

Til fange om Høsten
for Emmet 24/1233

Knud Rasmussen Selskabet

Indholdsfortegnelse

Nekrolog over en polarforsker.....	449
Sagn og tatoveringer hos Nesilingmiut	450
Labrador inuit og 5. Thule ekspedition	454
Beretningen om en stor kunstner med Arktis i hjertet	459
Åndebjørnen fra Alarnerk.....	461
Polarlitteratur.....	466

Vi er nu gået ind i slutåret for 5. Thule ekspedition og kan derfor se lidt på hvad der er sket i anledningen af 100-års jubilæet. Især er der blevet publiceret meget i Canada men Danmark kan heldigvis også være med. Vi har fået flere nye bøger om 5. Thule ekspedition - de fleste vedkommende og nogle få ligegyldige. Udgivelsen af "Rejsen til nordlysets land Therkel Mathiassens dagbøger fra 5. Thule-ekspedition" af Dorthe Rørbeck Mathiasen hører til de absolut gode udgivelser. Det samme gælder "Rejsen til det oprindelige folk" af Knud Michelsen. Begge bøger er det en god ide at tage med i sommerhuset som ferielæsning.

5. Thule er også flittigt blevet omtalt i medierne og der har været udstillinger og reportager. Rigtig meget er lødigt og vedkommende men der er også kommet en ny og kedelig vinkel på 5. Thule ekspeditionen. Jeg tænker på den opsigtsvækkende vinkel, hvor etnografisk forskning kommer til at stå i skyggen for det sensationelle og opsigtsvækkende som f.eks. mandighed og strabadser under turen, jagten på først og størst og forskellige utroligheder i detaljen. Det kan måske tiltrække en del døgnfluer, men i det lange løb er den slags udgydelser skadelig for forskning og formidling. Derfor bliver en af opgaverne i slipstrømmen af 100 året for 5. Thule ekspedition at rette op på denne skævhed og få interessen og fokus tilbage på solid etnografisk viden, fortolkning og formidling. Jeg bliver i hvert fald ikke klogere når jeg får at vide, at denne og denne skindanorak er helt fantastisk varm og tæt og meget mere end noget moderne klædning egnet til livet i Arktis. Jeg bliver derimod klogere når jeg oplyses om den pågældende skindanoraks sammenhæng med arbejdsdelingen, produktionsforholdene og kulturen i det samfund hvor den forekom/forekommer.

Kilaasi

Forside billede

Knud Rasmussen tegnet i Thule butikken august 1928 af Ernst Hansen og udgivet som reproduktion af kunstnerens tegneblok fra Thule 1928 og trykt i 700 eksemplarer.

De i artiklerne fremsatte synspunkter er forfatterens egne og dækker ikke nødvendigvis Knud Rasmussen Selskabets synspunkter.

Eftertryk af artikler kun med forfatterens tilladelse
Layout: Erik Fleischer

Nekrolog over en polarforsker

Af Erik Winther

Jean Malaurie 1922 – 2024 forfatter, forsker i geomorfologi, cirkumpolar opdagelsesrejsende, etno-historiker, stiftende præsident for den legendariske Terre humaine-samling, UNESCOs goodwill-ambassadør med ansvar for arktiske polarspørgsmål, initiativtager og ærespræsident for det statslige polarakademiet i Sankt Petersborg, leder af 34 polarekspeditioner fra Grønland til Sibirien døde mandag den 5. februar 2024.

Frankrigs præsident Emmanuel Macron sparede ikke på lovordene om polarforskeren og antropologen Jean Malaurie der døde mandag den 5. februar 2024. ”Gennem et århundrede med eventyr og forfatterskab, legemliggjorde Jean Malaurie selve idealet af et menneske. Med hans død mistede Frankrig en lærer, hvis liv virkede som en roman, hvis bøger kaster lys over livet” skrev Macron på præsidentens officielle nyhedsseite.

Malaurie havde rejst på Grønlands vestkyst men i 1950 kom der en mulighed for at komme til Avannaarsua /Thule, hvor han arbejdede som antropolog og knyttede venskaber for livet. Her lærte han at jage hvalros og styre en hundeslæde. På længere rejser var han for det meste sammen med sin ven Kutsititsoq. Han blev ufrivilligt vidne til den amerikanske Thule bases anlæggelse og anklagede administrationen for overgreb på den oprindelige befolkning som ikke var blevet informeret om, at der blev placeret atombomber på deres territorie. Han beskrev dette overgreb i bogen “Les Derniers rois de Thulé”/”De sidste Konger

i Thule”. Malaurie vidste udmærket, at fanger samfundet i Thule historisk var et lighedssamfund der aldrig havde kendt til konger af nogen art. Når han kaldte bogen om denne befolkning ”De sidste Konger af Thule” brugte han tilnavnet konger symbolsk for de frie personer, de selvforsørgende fangerfamilier altid havde været. Samtidig var han bekymret for hvad udviklingen ville føre til for det grønlandske folk. Derfor tillægsordet ”sidste” foran konger i bogens titel.

Han viede derefter al sin tid til forsvar for oprindelige folks kulturer og levevis. F.eks. redigerede han en bogserie om dette emne, Terre Humaine, der udgav bøger om oprindelige folk jorden over. I disse bøger ønskede Malaurie at give en stemme til de oprindelige folk, hvis mundtlige fortællinger var blevet taget fra dem under koloniseringen. Han ønskede, at de oprindelige folk gennem denne bogserie skulle have mulighed for selv at komme til orde uden reference til klasse, uddannelse eller tro. Andre antropologi-

Jean Malaurie Thule 1951

ske værker han satte højest på ønskelisten for udgivelser på Terre Humaine var ”Affable savages : an anthropologist among the Urubu Indians of Brazil” af

Francis Huxley og "Tristes Tropiques" af Claude Lévi-Strauss (På dansk: "Tropisk elegi"). Den sidste solgte millioner af eksemplarer.

Han udgav sine erindringer "De la pierre à l'âme" (Fra sten til sjæl) i 2022. Denne store bog er kulminationen på et helt livs forskning og udforskning udført af Jean Malaurie i Arktis. En rejse gennem 50 års oplevelser hele vejen rundt om polarcirklen; fra Grønland, rejsens udgangspunkt, til Sibirien og Tjukotka.

Det er også et erindringsværk, en tilbagevenden til sig selv, et aldrig afsluttet forsøg på indre belysning, en intellektuel personliggørelse. "Jeg underviser ikke, jeg fortæller" siger Jean Malaurie, hvis videnskabelige eller etnografiske udsagn aldrig er belærende, men er en del af et personligt eventyr skabt ud af møder, prøvelser, forhindringer og en farefuld vandring gennem livets mange afsnit. Fra sten til sjæl er en lærende tekst og en indledende søgen, der fører fra studiet af sten gennem prisme af en eksakt videnskab, geomorfologi, til animisme og det andagtsfulde han mente af have fundet hos inuits åndemanere. Jean Malaurie beretter her om de exceptionelle øjeblikke af fællesskab med kosmos han oplevede blandt folkene i det store nord.

Vi kan kun blive slået af aktualiteten og den profetiske karakter af denne bog, der begyndte for et årti siden og vender tilbage til et menneskeligt eventyr, der startede for 70 år siden. Jean Malaurie fordømmer den brudte forbindelse med kosmos, ødelæggelsen af fauna og naturlige miljøer, reduktionen af biodiversiteten, den produktive udnyttelse af

ressourcer.

Kærligheden og respekten for befolkningen i Avannaarsua /Thule sad livet igennem meget dybt i Jean Malaurie's bevidsthed. Derfor vil hans aske efter eget ønske blive begravet i nærheden af Thule. Hans ånd vil slutte sig til hans hjertes folk.

Han var bl.a. hædret med: Dannebrogso ordenen, Det Kongelige Geografiske Selskabs Guldmedalje, Grønlands Selvstyres Nersornaat-medalje og Den Nationale Fortjenstordens Store Kors i Frankrig.

Sagn og tatoveringer hos Nesilingmiut

Minder fra 5. Thule ekspedition 1923

Af Claus Oreskov

Den 11. marts 1923 brød Arnarulunguak, Qavigarssuaq og Knud Rasmussen op fra Dansker Øen for at begive sig ud på den 18 måneders rejse der gik over i historien som den store slæderejse. Danskerøen i Hudsonbugten var 5. Thule ekspeditionens faste base fra september 1921 og nu begyndte man at afvikle basen.

Samarbejde og arbejdsdeling

Qavigarssuaq begiver sig ud på en længere tur for at skaffe forsyninger fra en af Hudson Bays handelsstationer. Arnarulunguak og Knud Rasmussen gør ophold omkring et halvt år blandt nesilingmiut, de slog sig ned for sommeren ved bopladsen Malerualik på canadiske King Williams Land. Her gennemførte de arkæologiske udgravninger af en gammel boplads. To nesilik familier var blevet tilbage sammen med Arnarulunguak og

Knud Rasmussen, resten af bopladsen var på vandring efter vildt. De tilbageværende på bopladsen levede fortrinsvis af fiskeri. Det var vanskeligt at skaffe hundefoder og Arnarulunguak og Knud Rasmussen enedes om at stoppe arbejdet med udgravningerne midlertidigt og søge ind i landet, hvor jagt mulighederne var størst på denne årstid. Som sagt så gjort de bryder op og slutter sig til de lokale familier der nomadiserer omkring på jagt efter vildt. Midt i august er de atter tilbage og genoptager det arkæologiske arbejde.

Efteråret sætter pludselig ind med kulde og sne og udgravningerne tager derfor slut. Knud og Arnarulunguak bliver enige om at bygge et stenhus af samme type som man brugte som vinterhuse i Thule. Knud Rasmussen slæber sten, som han snupper fra de husruiner de har lavet udgravninger i og Arnarulunguak tager fat på konstruktionen. Man følger traditionen fra Thule hvor det er kvinderne der står for husbyggeriet.

Tatoveringer, kultur og kultisk handling

Når en kvinde bliver gift tatoveres hendes ansigt, arme og lår lige over knæet med en lille syl, der dypes i en blanding af sod og spæk. Man tillægger tatoveringerne en vis overnaturlig kraft og tror ikke, at nogen kvinde kommer til "de saliges land", hvis hun ikke har skønne tatoveringer.

Medens Arnarulunguak og Knud Rasmussen opholdt sig på King William Island studerede de inuit tatoveringer. Man får tydeligt indtryk af, at Arnarulunguak, Knud Rasmussen og de kvindelige

informanter de omgås med, udgør en arbejdsgruppe. Spørgsmålene er mange og det er absolut nødvendigt at man forstår hinanden. Nogle spørgsmål har virket meningsløse på informanterne men omvendt vigtige for de udenforstående. Luften har været fyldt med latter og snakken frem og tilbage, men også med alvor og eftertænksomhed. Inuit elsker latteren og bruger den meget men netop dette kræver, at man kender kulturen og dermed grænserne for morskaben. Det var styrken i Arnarulunguak og Knud Rasmussens deltager observationer blandt Canadas inuit, de kunne støtte sig fuldstændig til grønlandsk mentalitet og derigennem knytte tætte venskaber.

Knud Rasmussen beskriver tatoveringerne og Arnarulunguak og Netsit (kobber inuk) tegner dem, ligesom der også er tegninger bevaret af ukendte personer. Nogle af Arnarulunguak's tegninger af tatoverede kvinder er gengivet i "Fra Grønland til Stillehavet" og ligeledes i "The Netsilik Eskimo Social Life and Spiritual Culture". Alle tatoveringstegningerne fra Nesilingmiut findes på Nationalmuseet i København, 6 ud af 12 tegninger er af Arnarulunguak. To af de kvinder Arnarulunguak har tegnet er navngivet nemlig Nalungiaq og Manilaq.

Nalungiaq var en vigtig informant til forståelsen af nesilingmiuts kultur, religion og historie. Knud Rasmussen og Arnarulunguak var gæster en stor del af tiden hos Nesilingmiut hos Nalungiaq og dennes mand. En aften beretter hun helt uopfordret gamle sagn og historier for gæsterne. Hun beretter bl.a. om til-

værelsen hinsides døden.

Nalungiaq's Fortælling

Der er tre steder hvortil man kan komme efter døden. Der er Angerdlartarfik, hvormed menes ”den glade hjemkomsts evige bopladser”; det er glædens land og ligger et sted oppe i himmelen. Her drives storfangst til alle tider, og man fortæller, at Månen hjælper menneskene med at fange. Når der ikke drives fangst leges der; man hører kun sang og latter mellem husene og al sneen er trampet hård i vid omkreds af alle de livlige boldspillene mennesker. Herop kommer kun de dygtige fangere og de kvinder, der har smukke tatoveringer.

Lige under jordens skorpe er der Noqu-

Naluagiaqs tatoveringer tegnede af Arnarlunguaq

miut eller ”hængehovedernes land”. Her kommer de mænd, der var dårlige fangere, og de kvinder der ingen tatoveringer har. De hænger altid med hovedet og deres hage er boret helt ned i brystet. De er altid sultne, fordi deres eneste føde er sommerfugle, de sidder altid på hug med ludende hoved og lukkede øjne. Det sidste sted er underverden, Agdlit ”de dødes land” under jorden. Der er der masser af rener og elvene er fyldte med laks. I det hele taget er der ingen mangel på nogle slags fangstdyr.

Knud Rasmussens formodning

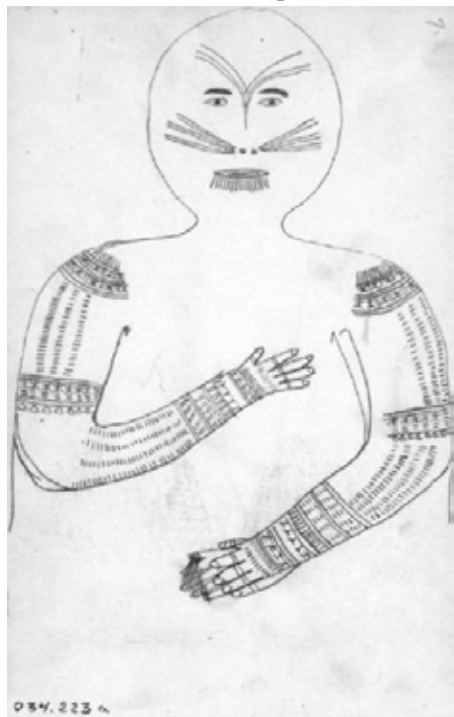
Nalungiaq fortalte meget andet eventyrligt om sit folks tro og hun tryllebandt sine grønlandske tilhørere. Knud Rasmussen tilføjede til hendes fortællinger, at alt hvad der fortælles i sagnene virkelig er sket engang, da al ting på jorden var anderledes end det er nu. Det var nogle tanker han allerede gjorde sig i 1904, da han i Sydgrønland første gang traf sammen med østgrønlandere og hørte deres historier og sagn (Se Knud Rasmussen får han en oplevelse af fortællingerne der gør at han tænker: ”... at de gamle eskimoiske sagn i langt højere grad, end man tidligere har troet, er eskimoernes egen historie” (Under Nordenvindens Svøbe S 116-17.

Hvad sagnene også fortæller

Den anden kvinde med tatoveringer Manilaq, som Arnarlunguaq tegnede var ligeledes en solid sagnfortæller og hun fortalte bl.a. denne historie om tatoveringer:

”For længe siden, dengang hvor raven og islommen havde menneske former, enedes de en dag om at tatovere hinan-

den. Lomvien skulle tatoveres først og alle de fine små mønstre på dens fjerdragt, stammer fra de tatoveringer ravnen gav den. Men ravnen blev utålmodig og tog en håndfuld aske og kastede over islommen. Derfor er dens ryg grå. Islommen blev rasende og tog en masse lampesod og smed det over ravnen med det resultat, at hele dens krop blev sort. Før denne tid siges det, at ravnene var hvide” (Knud Rasmussen: ”The Netsilik Eskimo Social Life and Spiritual Culture”

Manilaqs tatoveringer tegnede af Arnarlunguaq

Side 399).

Historien er kendt i forskellige versioner men alle sammen med samme pointe – nemlig at ravnen og islommen fik deres særlige udseende gennem tatove-

ringer. Det er i den sammenhæng værd at lægge mærke til, at netop lampesod blev anvendt til tatoveringer. Den canadiske kunsthistoriker Jamie Jelinski mener, at denne fortælling: ”demonstrerer, at tatovering var (og stadig er) tæt forbundet med og en del af inuit begreber om personlig udsmykning, skønhed, smerte, tålmodighed og æstetik” (Jamie Jelinski: ”A Thesis in The Department of Art History” 2015.)

Feltarbejdesituationen

Når etnografer/antropologer samler viden om kulturer og folk kalder vi det feltarbejde og der er mange måder dette kan foregå på. I den europæiske tradition benytter man sig af deltagerobservations metoden der indebærer, at etnografen både observerer og deltager i det kulturelle liv de vil dokumentere. Metoden blev indført af Bronislaw Malinowski (1884 – 1942) og har siden været den sædvanlige fremgangsmåde. Knud Rasmussen praktiserede deltagerobservation længe før Malinowski fremkom med sin metode, Knud havde bare intet navn for måden han greb tingende an. På 5.Thule ekspedition og den lange slæderejse praktiserede alle de tre grønlandere Arnarlunguaq, Qavigarssuaq og Knud Rasmussen deltagerobservation langt udover hvad Malinowski eller nogen anden hvid etnograf kunne forestille sig.

Som en del af metoden skal man føje samtalen, der hos datidens inuit var et såre risikabelt foretagende. Det blev nemlig betragtet som uhøfligt at stille spørgsmål, selv om man var ved at ravne af nysgerrighed måtte den høflige person vente til folk af sig selv fortalte.

Knud Rasmussen brugte derfor altid masser af tid på at opnå gensidig tillid og forståelse og ofte blev det belønnet positivt. Her blandt Nesilingmiut var der ingen undtagelse og som vi har set åbnede Nalungiaq en aften af sig selv op for fortællingerne om hendes folks sædvaner og kultur. Man kan mærke på Rasmussen, at han grebet af situationen var uhyre forsigtig med at spørge ind til emnerne men til gengæld lyttede med hele sin intelligens og følelsesregister. Jeg håber, at denne lille beretning også giver en ide om hvorledes Arnarlunguak og Knud Rasmussen i samarbejde med de lokale hjælpes ad for at nå frem til det bedste resultat af feltarbejdsituationen og at vi alle fik indblik i det åndelige virke der gik forud for de mange videnskabelige værker.

Arnarlunguak foto Leo Hansen Ark-tisk institut

Labrador inuit og 5. Thule ekspedition

Af Erik Winther

Her i hundrede året for 5. Thule ekspedition har der begribeligvis været en del opmærksomhed om emnet. Det meste godt men også en del skidt og forskellige misforståelser. En af de vildfarelser, der er i omløb, er at Knud Rasmussen på denne ekspedition besøgte samtlige inuit samfund. Måske er den gode Kunnguak selv skyld deri, for han har vidst nok antydnet noget lignende. Det passer bare ikke, selvom det lyder flot f.eks. besøgte ekspeditionen ikke det sydlige Alaska og de inuit der boede der. Ekspeditionen besøgte heller ikke de såkaldte Nunamiut, Alaskas indlands eskimoer, ligesom man missede en del grupper her og der i Canada.

I Geografisk Tidsskrift, Bind 26 (1921 – 1922) udpeger Knud Rasmussen 5. Thule ekspeditionens geografiske arbejdsområde ”... de centrale dele af det nordamerikanske Polar Arkipelag, der danner en naturlig Bro mellem- Grønland og Nordamerika: Ellesmeres land, North Devon, North Sommerset, Baffins land, Boothia Felix Melvillehalvøen, Barren Grounds — Området nord vest for Hudson Bay”.

Den sydligste grænse for ekspeditionen er Hudson-strædet (engelsk: Hudson Strait) et stræde i Canada som strækker sig i øst-vestlig retning mellem Hudsonbugten og Labradorhavet. Ungava-halvøen i Quebec og Labrador i syd omfatter således ikke ekspeditionens arbejdsområde. I det nordlige Quebec

boede der flere grupper inuit og ligeledes på Labrador.

Nu er der det interessante, at inspektør for Nordgrønland, Harald Lindow, var ombord på skibet ”Søkongen” der sejlede deltagerne på 5. Thule ekspedition til Canada. På skibets tilbagerejse til Grønland blev Harald Lindow sat af på Labradors kyst. Man kunne få det fiffige indfald, at Lindows tur til Labrador inuit var en del af ekspeditionen. Imidlertid ser det ikke sådan ud!

Hans Pothorst kalkmaleri i St. Mariæ kirke Helsingør

Inspektør Harald Lindows rejse til Labrador er ikke inkluderet i den officielle rapport over 5. Thule ekspedition ”Report on the Expedition” af Therkel Mathiassen. Harald Lindow er heller ikke omtalt i formanden for komiteen for femte Thule-ekspedition M. Ib Nyeboe rapport i Geografisk Tidsskrift, Bind 27 (1924). Knud Rasmussen omtaler ikke hans rejse som en del af ekspeditionen, så det må vi slå ud af hovederne.

Labrador

Omkring den hvide mands opdagelse og bosættelse på Labrador begynder

historien med en norsk viking Bjarni Herjólfsson der i 986 på vej til Grønland kom ud af kurs. Han sejlede op langs med Labrador kysten og blev snart efterfulgt af Leif den Lykkelige der af flere omgangene overvintrede på Labrador. Kong Kristian den første udsendte en ekspedition til det nordlige Atlanterhav i 1472 anført af admiralerne Diderik Pining og Hans Pothorst. Rejsen gik forbi sydspidsen af Grønland videre vest på indtil man stødte på Labradors kyst og bøjede syd på til St. Lawrencebugten og derefter hjemover.

I 1600-tallet kappedes engelske og franske kolonialister om at kolonisere området. Der udbrød gentagne krige mellem dem som England vandt, hvorefter hele det nordlige Nordamerika blev en række britiske kolonier. Labrador kom under guvernøren over Newfoundland i 1673. I 1867 vedtog det britiske parlament loven om britisk Nordamerika, hvormed der skabtes en ny selvstændig nation på det amerikanske fastland – kaldet Canada. Siden 1949 tilhører Labrador i snæver forstand, Atlanterhavs kysten med tilhørende bagland provinsen Newfoundland. Resten af Labradorhalvøen gik til provinsen Quebec.

Den altovervejende folkemængde på Labrador er på Lindows tid inuit og indianere men der boede også en del europæiske nybyggere, ligesom der i sommermånederne opholder sig en del fiskere på kysten. Indianerne (innu som dengang blev kaldt montagnais af de hvide) boede indenlands men kom nu og da ud til kysten for at handle med inuit og besøge handelsstationerne og

missionen. Man vidste ikke meget om innu indianerne på Lindows tid og de fik lov at leve deres eget liv i det indre af landet.

Harald Lindows tur til Labrador

Lindows formål med turen var at se på, hvordan kolonisation havde påvirket de inuit der boede på Labradors Østkyst. Koloniseringen tog sin begyndelse i 1771, hvor missionærer fra Herrnhut brødremenigheden oprettede en handelsstation og en missions station. Det var den tidligere Grønlands missionær Jens Haven, der anlagde bygden Naven

væksten var endog meget ubetydelig, angivelig fordi sygdoms epidemier som influenza, kighoste, mæslinger, børnekopper, tuberkulose og kønssygdomme hærgede befolkningen særdeles hårdt. I 1918 ramtes befolkningen af den spanske syge. Den stammede fra skibene hvis besætninger havde været i land ved byggerne Hebron og Oka. I Hebron distrikt døde to tredjedele af befolkningen på bare 9 dage. Oka blev lagt fuldstændig øde, kun nogle få kvinder og børn overlevede og de flyttede til andre steder. Folk klumpede sig sammen ved missions- og handelsstationerne, hvilket var dårligt for fangererhvervet som er meget areal krævende.

Læge og hospitalsvæsen af betydning opstod aldrig rigtig, en enkelt læge var virksom nogle år og så var det slut. Man forsøgte at uddanne inuit sygeplejersker men det slog fejl.

Det mærkes, at Harald Lindow er inspektør for Nordgrønland, han sammenligner nemlig flere steder Grønlandske forhold med forholdene på Labrador. Han fremhæver således, at en ordning med uddannelse af hjemlige jordemødre som i Grønland har aldrig været sat i gang på Labrador.

Erhvervslivet

Lindow vurderede, at erhvervsmulighederne var meget bedre på Labrador end i Grønland. Forekomsten af sæler var af samme art som i Grønland, der var bare mange flere af dem. Hertil fandtes hvalros og hvidhval i den nordlige og sydlige del af landet. Af fugle var der forskellige mågearter, edderfugle og om foråret og efteråret massevis af ryper. Af fisk var

og dermed lagde grunden for herrnhuternes virksomhed på kysten. Jens Haven var sprog interesseret og han brændte af nysgerrighed omkring eventuelle ligheder mellem grønlandsk og det sprog inuit talte på labrador.

Lindow konkludere, at befolkningstil-

der helleflynder, kabliau, laks og anmas-set. Fangst og jagtmetoder interesserede Lindow, det er tydeligt, at han er åben overfor ideer man måske kan indføre i Grønland.

Imidlertid var landets dyreverden meget mere righoldig end i Grønland. Store forekomster af hvide, røde samt sølv-ræve og korsræve muliggjorde en omfattende fangst og pels handel. Rensdyrene var af største betydning, ligesom man også jagede isbjørne.

Alsidigheden præger erhvervslivet, forskellige nicher udnyttes på forskellige tider af året og Labrador inuit tager sine chance ved det som i øjeblikket kaster mest af sig.

Herrnhutermissionen

Missionen mente at indflydelsen fra fiskere og handelsmænd var skadelig for den oprindelige befolkning og derfor ansøgte man og opnåede handelsprivilegier. Man opnåede eneret på handlen og "fredning" af store landstrækninger omkring handelsstationerne, hvor fremmede ingen adgang havde. Sådan så det i det mindste ud på papiret. På den anden side måtte Lindow konstatere, at Newfoundland's regering (som Labrador hørte ind under) aldrig havde tænkt sig at effektuere missionens rettigheder. Fremmede skibe besejlede uhindret kysten og inuitbebyggelserne langs kysten overvågedes med handelsmænd. De tilbød en højere pris end missionen for inuits produkter (fortrinsvis pelsværk) men solgte til gengæld inuit en masse bras til ublu priser.

Så man på missionens butikker måtte Lindow indrømme, at butikkerne på

Labrador havde et større vareudbud end man havde i de grønlandske butikker. Man har adskilt mission og handel men i praksis virkede det ikke helt efter hensigten.

Kulturforandringer

Det meste af den oprindelige inuit kultur var fuldstændig forandret. Skindtøj brugtes meget lidt, kvinderne går altid i skørter. Skindteltet er afløst af lærredstelte, konebåden er erstattet af træbåde, hvoraf nogle er forsynede med motor. Kajakker er der kun få af, bl.a. fordi bestanden af remmesælen er gået tilbage og det derfor er umuligt at få kajakskind.

Inuits tilværelse var blevet hastigt europæiseret og det var ikke til inuits fordel mente Lindow. Grunden var, at priserne på inuits produkter fulgte markedets svingninger og hvis prisen på disse produkter faldt drastisk, ville befolkningen hurtigt forarmes. Man skal huske, at før koloniseringen var befolkningen selvforsynende med alt hvad en familie behøvede.

Harald Lindow udgav en bog på grønlandsk om sit besøg hos Labrador inuit. Bogen vakte stor opsigt og blev lidt af en bestseller. Grønlænderne var meget interesserede i levevilkårene blandt andre koloniserede inuit.

Hvad der siden skete

Interessen for Labrador blev vedligeholdt gennem Herrenhut brødre-mighedens missions arbejde. Der var en naturlig forbindelse til Ny Herrnhut i daværende Godthåb og missionsarbejdet blev administreret fra Brødremenigheden i Christiansfeldt Jylland. Uden for disse kredse var interessen måske ikke

overvældende.

I 1960 besøgte den kendte Grønlands præst Aage Bugge Labrador og skrev om besøget på både dansk og grønlandsk, ligesom han holdt foredrag om emnet. Den norske socialantropolog Helge Kleivan besøgte Labrador på et feltarbejds ophold i 1956. Han interesserede sig særligt for sprogsituationen, sundhedsforholdene samt ændringer i den materielle kultur. Kleivan gør opmærksom på, at Labrador med sin mineralrigdom er kommet i fokus af supermagterne, det gjaldt især uranforekomster. Hvad det ville betyde for den oprindelige befolkning kunne han kun gisne om og han skriver:

”Atomalderens drivstof skal hentes fra det gamle vejrbidte Labrador. Sygdom og materiel nød vil troligt blive reduceret til det minimum som den moderne tids udvikling gør muligt. Men om menneskene i landet vil blive lykkeligere får fremtiden give svar på”.

Tilbage til nutiden

Nutidens inuit findes i Labrador som to mere eller mindre adskilte grupper, de sydlige inuit i Nunatukavut og labradorinuit i Nunatsiuvut; begge er levende, blomstrende samfund.

I 1973 blev Labrador Inuit Association (LIA) dannet for at fremme inuits sundhed, samfund og fremme Labrador Inuit-krav mod Canada og Newfoundland. I 1977 indgav LIA en fordring til Canadas regering om rettigheder til land og hav i det nordlige Labrador. Efter 17 års forhandlinger blev inuits land krav afgjort i 1997.

Nunatsiavut

I dag kaldes labrador-inuits traditionelle område Nunatsiavut, som betyder ”vores smukke land” på inuttitut. I 2005 blev Nunatsiavut-regeringen etableret som en regional regering i provinsen Newfoundland og Labrador. Efter officielt valg til den nyoprettede Nunatsiavut-forsamling blev afholdt i 2006, blev Nunatsiavut den første inuit-region i Canada der opnåede selvstyre. Man skal dog ikke forfalde til den opfattelse at selvstyre for Canadas oprindelige befolkning på nogen måde kan samlignes med det grønlandske selvstyre – der er umådeligt langt igen.

Videre læsning:

”Sekinermiut : Labradorime inuit akornáne angalanermik nalunaerut” af Harald Lindow.

”Blandt Eskimoerne i Labrador” af Harald Lindow

Samme beretning som ovenfor: ”Blandt Eskimoerne i Labrador” af Inspektør Harald Lindow, i Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1923 – 24 side 5-44.

K. Robert Hansen ”Eskimoernes Labrador” (Om brødremenighedens på Labrador)

Aage Bugge: ”Dagbogsblade fra Labrador: rejseindtryk fra sommeren 1960” Tidsskriftet Grønland.

Aage Bugge: Herrnhut I, II: autdlartitaussut ilata inunera: nalivtine Herrnhutimut tikeraneq

Helge Kleivan: ”Labrador i støpeskjeen”. Polarboken 1956 (http://polarklubben.org/wp-content/uploads/2016/10/PB_1956.pdf)

Aksel Sandemose ”Fortællinger fra Labrador”

Beretningen om en stor kunstner med Arktis i hjertet

Af Erik Winther

Indtil omkring midten af det 19. århundrede, hvor kameraer dukkede op til at udføre arbejdet, tog malere og andre billedkunstnere skitsebøger og et udvalg af kuglepenne, blyanter og kridtstykker med på ekspeditioner til verdener og steder som europæerne normalt intet kendte til. En overlapning mellem fotografi og skitsebogen var der i begyndelsen og derfor findes der nogle vidunderlige skitser fra polareskimoernes land, eller Inughuit, som mange siger i dag.

(Rolf Gilberg har i bogen "Mennesket Minik" en liste på side 21 med navne der gennem tiden er blevet brugt om Inughuit.)

Det etnografiske billede

Albert Operti skabte talrige etnografiske

skitser og billeder som dette "Eskimo Grave/eskimo grav". Billedet viser en mands grav, hvilket fremgår af hundslæden med udstyr sammen med to aflivede hunde der er efterladt på graven. En mand blev traditionsbestemt ført til graven på sin slæde. Slæden blev sat på graven nogle gange sammen med fangstredskaberne og hundene aflivet. Graven var over jorden og bestod af en stendynge der dækkede den afdøde

Polarforskerens billede beskriver

Albert Operti fungerede som den officielle kunstner for Robert E. Peary under hans arktiske ekspeditioner i

1896 og 1897. Samme Peary der af flere omgange opholdt sig i inughuits land på jagt efter Nordpolen/verdens navle. Robert Peary skrev flere bøger og artikler om Nordgrønland og ikke mindst om beboerne deroppe. Flere af disse bøger

er illustreret af Albert Operti der også illustrerede andre bøger om Arktis.

Meget af Opertis arbejde handlede om den naturlige skønhed i Arktis, landskabet, skibe, kulturen herunder forbløffende etnografiske detaljer og menneskene. Dog må man se i øjnene, at mange af hans malerier er fantasi, men baseret på hans viden om det naturlige miljø. For eksempel malede han eftersøgningen efter Franklin-ekspeditionen med skibene Erebus og Terror – begivenheder, der skete omkring 1845, syv år før Operti blev født.

Albert Operti (1852 – 1927) i bakspejlet

Albert flyttede fra Italien til England med sin familie som spæd og studerede ved Glasgow Institute of Fine Art i Skotland. I 1875 ankom han til USA og tog undervisning i Art Students League i New York City. Han var fortrinsvis illustrations tegner, og i 1880'erne blev han ansat ved Metropolitan Opera, hvor han fik et fornemt ry som scenograf og teatermaler. Han malede og tegnede desuden for flere Museer i USA. I 1896 til 1897 ledsagede han opdagelsesrejsende Robert Peary til Cape York Grønland og andre arktiske steder på fartøjet "SS Roosevelt". På disse ekspeditioner udførte han 1846 skitser, fotografier og malerier.

Albert Operti deltog i arktiske ekspeditioner f.eks. til Sameland og Ellesmere Island, inden han mødte Peary og blev ansat af ham. Han var m.a.o. forberedt på strabadserne men brændte også for eventyret. Ligesom hans ry som arktisk kunstner voksede stødt. Han var med blandt de allerførste der tilsluttede sig

Amerikas Arktiske Klub. I begyndelsen var klubben et socialt mødested for lige-sindede, men udviklede sig til et talerør for arktiske anliggender.

Operti var en skarp iagttager af mennesker og hans person skitser afspejler en sjælden evne til at fange karakteristiske personlighedstræk ved forskellige personer.

Robert Peary som Arktisk helt

Operti portrætterer Peary som den alt-overvindende arktiske helt i en række af hans værker, både kunstneriske og litterære, det er som ville han overbevise omverden om, at kun denne mand ville kunne fuldføre Nordpol eventyret.

På herværende billede malet af Operti ses Robert Peary iført Inughuits mandsdragt

med de karakteristiske bukser af isbjørneskind. Han dominerer fuldstændigt billedet, hvori det arktiske landskab kun spiller en rolle som eksotisk baggrunds kulisser for denne helt. I hånden har han et landkort, der viser vejen der skal føre

ham til målet – Nordpolen. Han læner sig op ad en hundeslæde, som netop var det transportmiddel der muliggjorde turen selvfølgelig med hjælp fra de lokale Inughuit.

Manden i baggrunden forestiller muligvis Panikpah, der var en del af Perys faste arbejdstab, han var dog ikke med på nordpolen idet han blev syg undervejs og måtte vende om.

Robert Peary havde en fribytters sjæl, han havde udstråling og bekymrede sig ikke om de metoder han anvendte. På de otte polarekspeditioner han gennemførte, løb han den ene risiko efter den anden. Det eneste der talte for ham var det mål, der skulle nås, at være den første på Nordpolen og at plante det amerikanske flag på jordens top.

Åndebjørnen fra Alarnerk

Af Claus Oreskov

En gådefuld isbjørn udskåret i hvalros-tand dukkede frem af isen og havnede i hænderne på arkæologen Jørgen Meldgaard engang i 1954.

Ekspeditionen til Dorset folket

I 1954 udførte den danske arkæolog Jørgen Meldgaard udgravninger på det der blev kaldt ”Den Dansk-amerikanske ekspedition til Arktisk Canada”. Syd for Igloolik ved den daværende sommer fangstplads Alarnerk i Nordøstcanada fandt man den største kendte samling af huse fra dorset folket..

Dorset-kulturen er en arkæologisk betegnelse på en palæoeskimoisk folkegruppe fra Grønland og det nordøstlige Canada, som formentlig kaldte sig selv Sallirmiut,

Sadlermiut. Nutidens inuit kalder dem for tunit. Folkegruppen uddøde omkring 1902

Kunst og eller kultisk-praksis

Hvorvidt dorset folket havde en forestilling der modsvarer vores kunstbegreb, er tvivlsomt. På den anden side frembragte de smukke genstande og kan sagtens have haft et ord for skønhed. Man skal blot huske på at deres kunstneriske frembringelser øjensynligt har tjent et kultiske formål.

Jeg vil imidlertid imod bedre vidende bruge ordet kunstner om de personer

i dorset kulturen der frembragte genstande, der i vores begrebsverden går under navnet kunst.

Dorset kunstneren var grundlæggende optaget af formen, hvilket kan ses i de ældste kunsthåndværks udformede fangstredskaber fra omkring begyndelsen af vor tidsregning. Først omkring 500 år senere dukker ornamentik og dyrefigurer op. En undtagelse er der med en lille miniaturemaske fra omkring 1500 f.v.t. der har en ornamentik i form af tatoveringsmønstre

Skeletmønstrene og åndebjørnen

Ornamentik i form af såkaldte skeletmønstre begynder at dukke op i den sene dorset kultur. Overraskende finder man skeletmønstrene på fangstredskaberne så vel som på små dyrefigurer og masker.. Netop skeletmønstret er fremtrædende på to isbjørne figurer Jørgen Meldgård fandt på ekspeditionen i 1954 til Nordøstcanada.

Den første isbjørnefigur Meldgård fandt var uden hoved og ganske lille. Få dage efter sker der imidlertid noget betydningsfuldt for forskningen, Meldgård finder nemlig en bjørn til. Han beskriver selv oplevelsen: ” Isbjørnen sprang op af sin grav en sen aften den 9. august 1954 - efter 1500 års nedkøling i Arktis Canada. Drivisen lå tæt og kværnede rundt ude i Fox Basin, og jeg var på vej hjem til teltet og gryden med sælkød, da jeg blev standset af lysreflekser fra en lille stump hvidt elfenben. Den lave midnatssol var hjælpsom til afsløring af arkæologiske fund på den gamle boplads, hvor vor lille danske ekspedition havde

opsporet 208 ruiner fra den eskimoiske Dorsetkultur. Elfenben i form af hvalros tænder frostsprængt til brudstykker lå spredt på de nøgne grusterrasser og kun få var mere end et blik værd. Stumpen, der nu stak op af gruset og glimtede til mig i solen, lå nær nogle stensamlinger som antydede en gravplads, så den fik et kærligt spark af støvlesnuden. Og op sprang bjørnen, et cirkelslag i luften og en landing med hovedet og gab vendt mod mig. Jeg kredsede flere gange om byttet. Løftede den op med forsigtighed. Den fyldte hele hånden, vidunderlig smuk og overraskende stor ”

Tydningens svære kunst

Tydning af arkæologiske fund fra gamle kulturer hvor vi ikke har nogle mundtlige udsagn eller skriftlige kilder om, forbliver ren gætning. Imidlertid kan man også gennem gættelege nærme sig en plausibel forklaring på det man har fundet. En af måderne, man kan gætte på, er brug af viden fra nutidens kulturer eller vel beskrevet kulturer der på mange måder minder om det man vil forske omkring

Bjørne kult her som der

Mange historiske og forhistoriske jægerfolk opfattede bjørnen som et trolldomsagtigt væsen der forbandt dyrenes og menneskenes verdner samt denne verden og en hinsides verden. I Arktis var dette særligt fremtrædende, her var flere steder en håndgribelig bjørnekult. Kendt er ”bjørnen fra søen” der i grønlandsk religion åd åndemanerlærlingen og på denne måde indviede ham til hans kommende virke som sit folks åndemaner.

Samerne i Skandinavien og Rusland udfoldede indviklede ritualer før og efter en bjørnejagt og det hele endte med en ceremoniel begravelse af bjørnen. Noget lignende fandtes hos flere sibirske jæger og nomadefolk. En kultisk korrekt begravelse af bjørnens afgnavede knogler garanterede, at bjørnen endnu engang vendte tilbage for at lade sig fange.

I Grønland anså man bjørnen for et havdyr i kategorien imarmiut. Bjørnen hørte derved til de dyr som Havets Mor (hende dernede) havde skabt og herskede

Åndemaneren Maratse

I østgrønlandsk religion havde forestillingerne om bjørnen en fremtrædende plads. Åndemaneren Maratse anvendte bjørnebesættelse under bestemte former for åndemaning. Under åndemaningen forvandlede Maratse sig til en bjørn, der havde evnen til at helbrede syge. Jens Rosing fortæller at: ” En af de ting, som er meget påfaldende for Maratse slægten og eskimoerne i Ammassalik distriktet i det hele taget er, at de har erkendt sig som værende

Meldgaards åndebjørn

over. I Østgrønland har man fundet harpunspidser der var formet efter bjørnen og Jens Rosing gør opmærksom på, at det kan skyldes indflydelse fra Dorset kulturens sidste efterkommere.

I Grønland var der desuden en kult omkring bjørnejagter. Man havde nemlig den skik at anbringe bjørnens hoved inde i huset ud for sovebriksen med øjnene vent imod den fanger der havde dræbt den. Man hængte gaver til bjørnen over dens hoved, som regel såleskind, bjørne går nemlig meget og de er derfor ofte i nød for såleskind. Grunden til at bjørne lader sig dræbe frivillig er, at den håber på disse gengaver.

bjørnefolk. Ligesom østgrønlanderne så sig selv som i familie med bjørnen kan Dorset folket have opfattet sig selv på samme måde. Jens Rosing skriver: ” For Dorset-folkene har bjørnen utvivlsomt været deres forfader, da man i Canada har fundet en udskæring af en bjørn der parrer sig med en kvinde.

Bjørnen som totemdyr

I etnografien er et totem et helligt objekt eller symbol, der repræsenterer en gruppe mennesker eller en gruppes afstamning. Vi kan formode, at dorset folket har haft bjørnen som totemdyr ud fra denne lille skulptur af bjørn og menneske, der er fundet på Naujan bo-

pladsen i det centrale Canada. Som Jens Rosing skriver, er der tale om en bjørn og en kvinde der parrer sig med hinanden. At dyr og mennesker parrede sig og på denne måde grundlagde et nyt folk, eller bare som forklaring af hvor de og de eksisterende folkegrupper stammer fra, er velkendt indenfor inuitsagnkredsen. I denne lille skulpturgruppe genfinder vi skeletornamenteringen der går igen på både bjørnen og kvinden. Kvinden har mistet hoved, måske er det bare forsvundet med tiden eller det er rituelt afhugget.

Meldgårds isbjørnefigurer

Vi ser på Meldgårds isbjørne figurer endnu engang. Den vakte berettiget interesse blandt ekspeditionens inuit, den blev vendt og drejet og diskuteret, men hvad var ideen med det dekorative mønster der dækkede overfladen på bjørnen. Den ældste af jægerne havde en overbevisende forklaring: ”det er bjørnen set med fangernes øjne, det ydre og det indre forenet. Han har vist helheden, knoglerne med ryggrad og ribben trukket ud på overfladen”. En anden forklaring har jeg fået af en nulevende canadisk inuk der gør sig til talsmand for, at skeletmønsteret er det reb åndemanen blev bundet med. Han bemærker, at under åndemaning blev åndemanen bagbundet med et reb af sælskind. Forløb åndemaningen godt ville rebet, åndemanen var bundet med, tage form af en hjælpeånd i dyreskikkelse. Bjørnefiguren fra Alarnerk er et kendetegn på et vellykket ritual. Linjerne på bjørnefiguren ligner rebet formet til en bjørn. Og han siger videre: ”Ligesom

åndemanagerne nogle gange er tegnet med deres skeletter synlige, således er det også med afbildninger af åndemanagerens hjælpeånd, som det er tilfældet med denne Dorset-periodes elfenbensudskæring af en svømmende isbjørn dekoreret med skeletmærker.”

Tradition og betydning

H. C. Petersen beskriver i en artikel om eskimoisk ornamentik den automatiske side ved en traditionsbunden kunstfremstilling. Kunsthåndværkerne fremstillede gamle nedarvede grundformer og ornamenter, hvis betydning for længst var blevet glemt: ”Sådan har generation efter generation båret sig ad med at bevare de mærkelige tegn. Alligevel var der ingen, der kunne give nogen forklaring på, hvad de skulle forestille. Én ting vidste man: at de var arv fra forfædrene”.

To ting springer umiddelbart i øjnene: 1) kunstneriske udtryk kan reproducere sig over lange tidsepoker 2) betydningen af de enkelte kunstneriske udtryk kan skifte og eller helt blive glemt.

Netop skeletmønsteret er karakteristisk for dorset kulturen og denne særprægede ornamentik viser Dorsetfolkets udbredelse og påvirkninger. H. C. Petersen påpeger, at: ”Dorsetfolket forsvundet for længst fra eskimoområdet. Alligevel finder man den dag i dag spor af deres ornamentik et enkelt sted blandt eskimoerne, og det er blandt østgrønlanderne”.

Skeletmønsteret, som fandtes i den gamle dorsetkultur, var stadig udbredt i Østgrønland ved begyndelsen af kolonisationen (1894 oprettelsen af Missions- og handel stationen Ammassalik)

Kvinde der parrer sig med en isbjørn

bl.a. på masker og små figurer. Motivet levede videre og findes den dag i dag på grønlandske masker og såkaldte tupilak figurer.

Resten er op til jer selv

De her opridsede ligheder med Meldgaards åndebjørn og kendte kultur fortolkninger er måske forklaringer der siger noget om bjørnen fra Alarnerk. Om hvorfor den blev fundet i et ildsted, om dens mystiske skeletmønster og om dens mulige kultiske og kunsthistoriske forbindelser til andre eskimo/inuit kulturer og folk. Alt det er I meget velkomne til at digte videre på, for digtning forbliver det! Den slags tolkninger er ikke nogen rebus, der kan løses af intellektuel vej. Det kræver snarere en fantasi med spøgelsesagtig vandring i en verden fuld af gåder, som ikke kan tydes utvetydigt.

Litteratur til natbordet:

Edmund Carpenter: "Eskimo Realities" (Carpenter var en mangeårig ven af

Jørgen Meldgaard og i denne bog analyseres flere af de emner denne artikel handler om. Bogen omhandler kunst og kunstforståelse fra både Dorset og Thule kulturerne)

H.C. Petersen: "Lidt om Eskimoisk Ornamentik" i Tidsskriftet Grønland nr.1 1962.

Jørgen Meldgård: "Dorset kulturen. Den Dansk-amerikanske ekspedition til Arktisk Canada 1954"

i KUML Årg. 5 Nr. 5 (1955)

Jørgen Meldgård: "Eskimo Skulptur". J.H. Schultz Forlag 1959.

Jørgen Meldgård: "Isbjørnen" i Nationalmuseet Nyt nr. 78 marts/april/maj 1998. Side 22,23.

"Tidlige mennesker dyrkede bjørnekult" VIDENSKAB DK: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/tidlige-mennesker-dyrkede-bjoernekult/>

Jens Rosing: "Fortællinger om INUA" i Tidsskriftet Grønland 1998, Nr. 5

KNUD RASMUSSEN SELSKABET

Bestyrelse:

FORMAND

CLAUS ORESKOV

30722576 • kilaasi.oreskov@gmail.com

NÆSTFORMAND

JACOB MOTZFELDT KYED

53535025 • jkyed@hotmail.com

KASSERER

NANCY PEDERSEN

40307409 • nancypedersen@live.dk

SEKRETÆR

BIRTE HAAGEN

30528235 • tinok.birte@email.dk

BESTYRELSESMEDELMEM

ERIK FLEISCHER ("BARN")

40797921 • barn.fleischer@gmail.com

SUPPLEANTER

JYTTE BLOCH-KELSEN

45819695 • jytte-bloch-kelsen@privat.dk

NAJA MIKKELSEN

nm@geus.dk

KNUD MICHELSEN

39627781 • knud@michelsen.mail.dk

Redaktionen af Slædesporet

– udgøres af bestyrelsen med

Claus Oreskov

som ansvarshavende redaktør.

Alle henvendelser vedr. udgivelsen

bedes rettet til redaktøren

kilaasi.oreskov@gmail.com

ISSN 1603-9246

Polarlitteratur

Hans Lynges "Den Usynliges Vilje". Inspirationen til denne roman fik Hans Lynges i en beretning af Knud Rasmussen fra 5. Thule ekspedition. I det nordlige Canada havde Knud beundret det ualmindelige smukke forhold mellem ægtefæller og to sønner. Senere erfarede han, at manden ikke var børnenes rigtige far, men at han havde myrdet denne for at få deres mor som kone. Efter traditionen ville drengene når de blev store blive nødt til at dræbe den mand, de troede var deres far og som de elskede. Knud Rasmussen håbede, at kristendommen ville nå frem til denne familie inden katastrofen ville indfinde sig. Hans Lynges derimod grundede over hvad der ville ske, hvis kristendommen ikke nåede frem og det er hvad hans roman handler om. Udover den medrivende fortælling har bogen et uddybende efterord af Kirsten Thisted der også er oversætteren til dansk.

